
ARCADA PUBLIKATION

Planering av svensk barträdgårdsläroarutbildning

Rapport över planeringsarbetet i samarbete mellan
Arcada och Helsingfors universitet

HEIDI HARJU-LUUKKAINEN

JAN-ERIK MANSIKKA

ELLINOR SILIUS-AHONEN

---

1 | 2010

ARCADA PUBLIKATION 1 | 2010

www.arcada.fi

REDAKTION Kaj Eklund
OMBRYTNING Antonomia
FORMGIVNING Jonatan Hildén

Arcada Publikation 1/2010

ISSN 1456-1867 (TRYCKT)
ISSN 1797-7134 (NÄTVERSION)

ISBN 978-952-5260-30-4 (HFT.)
ISBN 978-952-5260-31-1 (PDF)

Arcada
Helsingfors 2010

Tryck: Fram, Vasa

**Planering av svensk
barntädgårdsläroarutbildning**

Rapport över planeringsarbetet i samarbete mellan
Arcada och Helsingfors universitet

HEIDI HARJU-LUUKKAINEN

JAN-ERIK MANSIKKA

ELLINOR SILIUS-AHONEN

Arcada Publikation 1 | 2010

<i>Utgivare</i>	<i>Utgivningsdatum</i>
Arcada – Nylands svenska yrkeshögskola	25.2.2010

<i>Författare</i>
Heidi Harju-Luukkainen, Jan-Erik Mansikka, Ellinor Silius-Ahonen

<i>Publikationens namn</i>
Planering av svensk barnträdgårdslärodbildning Rapport över planeringsarbetet i samarbete mellan Arcada och Helsingfors universitet

<i>Typ av publikation</i>	<i>Uppdragsgivare</i>	<i>Datum för uppdrag</i>
Rapport	Arcada – Nylands svenska yrkeshögskola	2009

Sammandrag

Planeringen av en ny svensk barnträdgårdslärodbildning i Helsingfors i samarbete med Helsingfors Universitet är ett uppdrag som riksdagen beviljat Arcada medel för. Bakgrunden är den akuta bristen på behörig personal inom barndagvården som en permanent utbildning i södra Finland skulle råda bot på. En styrgrupp har tillsatts, liksom en planeringsgrupp för det operativa arbetet. Utgångspunkten för planeringsarbetet har varit att möta regionens behov där man har beaktat metropolområdet som en kulturellt och språkligt mångfacetterad miljö. Forskning i språkbadsdidaktik samt i hur det vidgade lärbegreppet tar sig uttryck i barns sociala och estetiska meningsskapande har underbyggt betoningen på identitet och mångfald. Profileringen är vald för att stärka det svenska språket i huvudstadsregionen. En tyngdpunkt är även kontextuell fostran där det mångkulturella samhället, genusfrågor, två- och flerspråkighetsproblematik accentueras. Tyngdpunkten på språkstimulering och identitetsfostran konkretiseras i satsningen på barnkultur.

Planeringen för en utbildning på 180 sp följer den stipulerade strukturen vid universitetets finskspråkiga utbildning. Ett samarbete med Arcada i fråga om valfria studier är under beredning, liksom socionomstuderandes möjlighet att inrikta sig på barnpedagogik inom ramen för delstudier. Utbildningen planeras att starta i januari 2011 och den första gruppen utexamineras 2013 till julen.

Rapporten innehåller en översikt och en beskrivning av bakgrundsfaktorer och styrgruppens arbete. Strukturen för utbildningen med sin värdegrund, sin profilering med kärnområden tas upp. Åtgärder med tidsplan för förverkligandet läggs fram. Samarbetet inom Helsingforsalliansen och övriga aktörer lyfts fram i slutet av rapporten.

Nyckelord

Barnträdgårdslärodbildning, högskolesamarbete, barnpedagogik

<i>Seriens namn och nummer</i>	<i>ISBN</i>	<i>ISSN</i>
Arcada Publikation 1/2010	978-952-5260-30-4 (HFT.) 978-952-5260-31-1 (PDF)	1456-1867 (TRYCKT) 1797-7134 (NÄTVERSION)

<i>Språk</i>	<i>Sidantal</i>	<i>Pris</i>	<i>Sekretessgrad</i>
Svenska	23	-	Offentlig

<i>Distribution</i>	<i>Förlag</i>
Arcada Jan-Magnus Janssons plats 1, 00550 HELSINGFORS Tel. 0207 699 699 –information@arcada.fi	Arcada – Nylands svenska yrkeshögskola

---

INNEHÅLL

Förord	7	SAMARBETET OCH FRAMTIDA UTMANINGAR	19
BAKGRUND	9	Helsingforsalliansen - högskolesamarbetets bakgrund och organisation	19
Behovet av en svenskspråkig barntädgårdsläroarbldning	9	Syftet med Helsingforsalliansen	19
Arcadas socionombildning	10	Samarbetsplan mellan Arcada och Helsingfors universitet – planering av studentutbyte	20
Utgångspunkter för utbildningens planering	10	Mål för samarbete i framtiden	21
Processbeskrivning	11	KÄLLOR	23
Styrgruppens arbete	12		
UTVECKLINGSPLANER FÖR DET NYA SVENSKSPRÅKIGA UTBILDNINGSPROGRAMMET	13		
Utbildningens yttre struktur	13		
Inriktning och profilering	13		
Två- och flerspråkighet som kärnområde	15		
Identitet och mångfald som kärnområde	16		
Estetisk fostran som kärnområde	16		
Utbildningens inre struktur	17		
Tidsplan för utbildningens förverkligande	18		

FÖRORD

Riksdagen beviljade år 2009 Arcada medel för att i samarbete med Helsingfors universitet (HU) planera en ny svenskspråkig grundutbildning för barnträdgårdslärare inom Helsingforsalliansen.

Bristen på behörig svenskspråkig dagvårdspersonal har under flera år varit ett akut problem i huvudstadsregionen med omnejd. Alla bedömningar tyder på att problemet är långvarigt och strukturellt. Situationen kommer att försvåras ytterligare i framtiden beroende på dagvårdspersonalens åldersstruktur och kommande pensioneringar.

Kommunerna i metropolområdet har lyckats locka ytterst få utexaminerade barnträdgårdslärare från den svenskspråkiga barnträdgårdslärarytbildningen i Jakobstad, som upprätthålls av Åbo Akademi. Arcada utbildar socionomer med behörighet bland annat för barnträdgårdslärarytelse, men socionomerna är efterfrågade också inom andra områden och utbildningsvolymen är därmed otillräcklig för dagvårdens behov.

I maj 2009 tillsattes en arbetsgrupp vars uppdrag var att planera en ny bestående barnträdgårdslärarytbildning vid Helsingfors Universitet i samarbete med Arcada. Utbildningen ska motsvara de kunskaps- och kompetensbehov som är speciella för huvudstadsregionen med utgångspunkt i den tvåspråkiga och mångkulturella miljön. PeD, speciallärare Heidi Harju-Luukkainen anlätades som planerare för arbetsgruppen. Styrgruppen bestod av:

- Solveig Cornér, planerare, HU
- Gunilla Holm, professor i pedagogik, HU
- Juhani Hytönen, prefekt, professor, HU
- Carina Kiukas, programledare, Arcada
- Jan-Erik Mansikka, PeD, HU
- Mikko Ojala, professor, HU
- Ellinor Silius-Ahonen, överlärare, Arcada
- Camilla Wikström-Grotell, prefekt, Arcada

Planeringen har under arbetets alla skeden framskridit väl i enlighet med målsättningarna och i samarbete med ett brett nätverk av aktörer. Förutsättningarna för att en

svenskspråkig barnträdgårdslärarytbildning inleds i Helsingfors universitets regi år 2011 är goda. Samarbetet mellan Arcada och HU möjliggör en bredare kompetens bland blivande barnträdgårdslärare och socionomer och förankrar studierna i den svenska kulturella gemenskapen i huvudstadsregionen.

Jag tackar alla som medverkat med sakkunskap och engagemang i seminarier och diskussioner. Ett speciellt tack riktas till arbetsgruppen och skribenterna i denna rapport!

Helsingfors den 8 januari 2010

Camilla Wikström-Grotell
Ordförande för styrgruppen

BAKGRUND

Vilka konsekvenser medför personalbristen för huvudstadsregionens daghem? Hur kan utbildningsinstitutioner samarbeta för att råda bot på bristen på barnträdgårdslärare? Hur ser den framtida dagvården ut i huvudstadsregionen? Dessa frågor var aktuella i samband med att man började planera en permanent svenskspråkig barnträdgårdslärarytbildning i huvudstadsregionen.

Planeringsarbetet möjliggjordes efter att undervisningsministeriet beviljat 50 000 euro till yrkeshögskolan Arcada för att starta en planeringsprocess i samarbete med Helsingfors universitet. Det politiska initiativet togs av riksdagsledamot Christina Gestrin. Stöd för projektet kom också från Helsingforsalliansen som i sin verksamhet under 2009 prioriterat projektet högt. Föreliggande rapport är en beskrivning och summering av planeringsarbetet under år 2009.

Behovet av en svenskspråkig barnträdgårdslärarytbildning

Prognoserna visar att dagvården inom den närmaste framtiden får bereda sig på att ta emot allt flera barn. Samtidigt ökar också den språkliga och kulturella mångfalden i kommunerna (se Kumpulainen 2008: 158 ff.). När barn som är i behov av svenskspråkig vård ökar, blir avsaknaden av behörig personal i huvudstadsregionens daghem särskilt problematisk. Den utgör en klar riskfaktor på många olika plan.

Ungefär 30 % av dem som arbetar med fostran, undervisning och vård i daghemmen har barnträdgårdslärarytbildning eller socionomutbildning från yrkeshögskola (OAJ 2008: 4). Det betyder att alla tjänster inte kan besättas, eftersom det inte finns tillräckligt med behöriga sökande. Enligt OAJ kommer bristen att förvärras i takt med att antalet barn som deltar i barnpedagogisk verksamhet ökar. Ett ytterligare problem är att ett stort antal barnträd-

gårdslärare under kommande år går i pension. Under de kommande tre åren uppskattas totalt 17 behöriga barnträdgårdslärare gå i pension i de 16 kommuner där Sydkustens landskapsförbund gjort sin kartläggning år 2009 (Sydkusten 2009).

Behovet av en svenskspråkig barnträdgårdslärarytbildning i huvudstadsregionen står i direkt förhållande till det akuta behovet av personal med barnträdgårdslärarytbehörighet i huvudstadsregionens svenskspråkiga daghem. Att barn dagvården har tillgång till behörig personal är en nyckelfråga för Svenskfinlands framtid. Utan behörig personal minskar förutsättningarna för att utveckla dagvårdsverksamheten. En kvalitativ dagvård, som hör till barnens rättigheter, är beroende av personalens kompetens. Enligt OAJ (2008) har andelen högre utbildad personal på daghemmen minskat och det råder brist på både barnträdgårdslärare och specialbarnträdgårdslärare.

Samma problem förekommer inom den finlandssvenska dagvården, enligt Sydkustens landskapsförbunds undersökningar. Av sexton kommuner som deltog i Sydkustens landskapsförbunds kartläggning år 2009 har tretton obehörig personal. Värst är situationen i Esbo och Ingå, där den procentuella andelen obehöriga barnträdgårdslärare är 52 %, respektive 50 %. I Grankulla och Kyrkslätt är cirka en tredjedel av barnträdgårdslärarna obehöriga. I Helsingfors, Lovisa och Sibbo uppgår den procentuella andelen obehöriga barnträdgårdslärare till omkring 20 %.

Enligt Sydkustens landskapsförbund har det inte skett några dramatiska förändringar i personalsituationen (barnträdgårdslärare och barnskötare) jämfört med tidigare undersökningar och det finns fortfarande stora regionala skillnader. I jämförelse med år 2007 eller 2008 har läget i huvudstadsregionen som helhet något försämrats (Sydkusten 2009).

Enligt Sydkustens landskapsförbund r.f. uppgår det nuvarande behovet (2008-2011) av barnträdgårdslärare till 104 i huvudstadsregionen (Esbo, Grankulla, Kyrkslätt, Sibbo och Vanda). Totalt behövs det i huvudstadsregionen

fram till år 2011 närmare 300 personer till dagvården och 20 specialbarntvårdslärare (Sydkusten 2008).

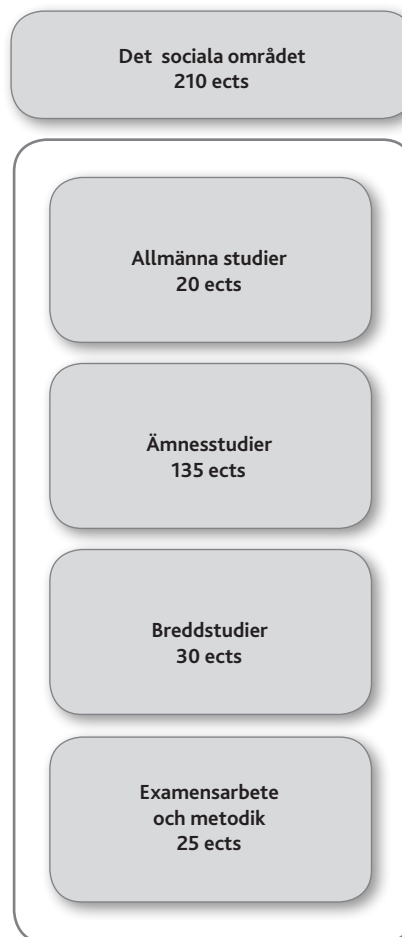
Utöver dessa finns det också omkring 200 personer som arbetar med språkbadsgrupper i Finland, och som inte är medräknade i Sydkustens landskapsförbunds statistik. I dessa grupper används tvåspråkig personal. Det saknas explicita uppgifter om antalet elever som deltar i språkbadsundervisningen på svenska, men utgående från Folktingets (2007: 25) försiktiga uppskattning kan antalet språkbadsbarn uppgå till cirka 500 barn per årskull i landet som helhet (som jämförelse var elevantalet i finlandssvenska skolor i årskurs 1 totalt 3306 elever år 2007). Enligt Centret för språkbad och flerspråkighet vid Vasa Universitet fanns det hösten 2001 i Finland 1151 språkbadsbarn i daghem, 2808 språkbads elever i årskurserna 1-6 i grundskolan och 433 språkbads elever i årskurserna 7-9 i grundskolan. Sedan dess har man grundat flera språkbadsdaghem bland annat i huvudstadsregionen, vilket ökar behovet av svenskspråkiga barntvårdslärare.

Skolorna och daghemmen har tidigare rekryterat behörig personal också från Sverige. I dag är detta inte längre möjligt. Bristen på behörig personal är idag också stor i Sverige, även om orsakerna är andra. Enligt Grimlund (2008) har bland annat utbildningsreformerna på universitetsnivå lett till att alltför få väljer linjen för förskolelärare i Sverige. Detta har i sin tur minskat på antalet förskolelärare.

Arcadas socionomutbildning

Arcada utbildar socionomer (YH) och tar in 40 nya socionomstuderande varje år. Studierna omfattar totalt 210 sp (figur 1) och de avläggs på 3,5 år. Målet med utbildningsprogrammet inom det sociala området är att utbilda socionomer med breda baskunskaper. Till en början studerar man det finländska välfärdssamhällets struktur och uppbyggnad, människans växelverkan med det omgivna samhället, samt den enskilda individen sett ur ett livscykelperspektiv. Därefter fokuserar studierna i tur och ordning på arbetet med barn, äldre och handikappade.

Av de utexaminerade socionomerna från Arcada har ca 75 % behörighet att arbeta som barntvårdslärare. Socionomer som har valt att avlägga 60 sp i social- och barnpedagogik blir behöriga att arbeta som barntvårdslärare med barn upp till 5 års ålder. YH-socionomerna saknar behörighet för arbete inom förskolan. Socionomens arbetsfält är brett och det är oklart hur många socionomer med denna behörighet som de facto väljer att arbeta inom dagvården.

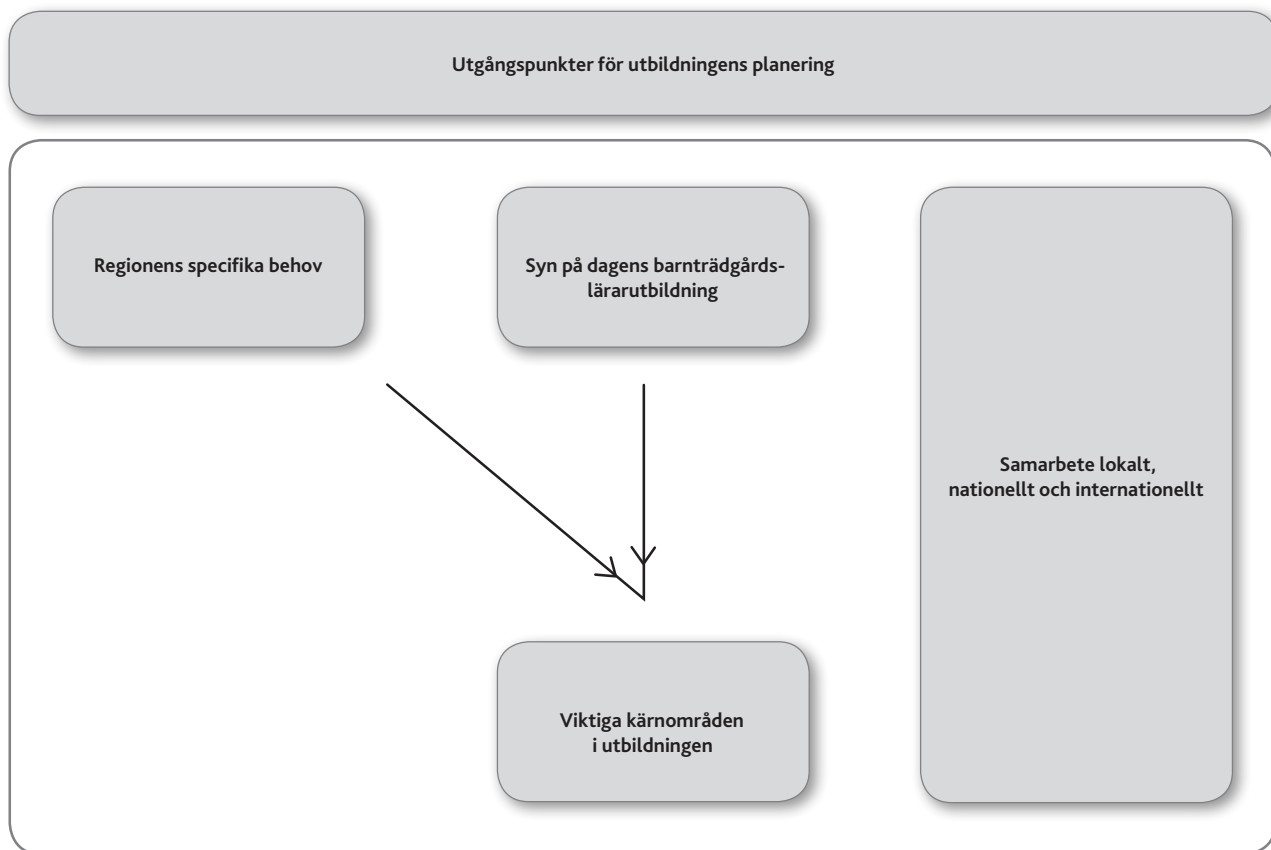

Figur 1. Socionomutbildningens struktur.

Utgångspunkter för utbildningens planering

I takt med att samhället förändrats har även kraven på pedagogerna ökat. Barnpedagogik kan ses som ett kunskapsområde som i ett brett perspektiv innefattar barns utveckling och lärande. Dessa uppfattas som kontextuella processer. Barnpedagogik som vetenskaplig disciplin undersöker främjandet av dessa helhetsprocesser genom fostran och undervisning. Fokus ligger på pedagogiska sammanhang i gränslandet mellan institutionella pedagogiska miljöer, familj och samhälle. Processer på mikronivå är av speciellt intresse eftersom barnet ses som ett subjekt. Den barns syn som ger barnet aktörsstatus betonar att barnet deltar i ett sammanhang och är i behov av vård, omsorg och fostran. Men barnpedagogiken betraktar också övergripande frågor om hur lagar, förordningar och politiska beslut påverkar barn och familjers situation.

En viktig utgångspunkt för utbildningens planering ligger i de specifika behov som huvudstadsregionens levnadsmiljö ställer på dagvården. En annan utgångspunkt är den institutionella forskningsbaserade utbildningen som kännetecknar dagens och framtidens barntvårdslä-

Figur 2. Utgångspunkter för utbildnings planering.

läroarutbildning. Dessa utgör bakgrunden till den specifika profileringen av utbildningsprogrammet.

Samarbete (figur 2) kan också ses som ett viktigt kärnområde i utbildnings planering. Det har olika former: det lokala samarbetet med Helsingforsalliansen, det nationella samarbetet med universitet och högskolor samt det internationella samarbetet med olika projekt. Detta behandlas vidare i kapitlet om ”Samarbete och framtida utmaningar”.

Processbeskrivning

Inom ramen för Helsingforsalliansen har Arcada och Helsingfors universitet (beteendevetenskapliga fakulteten i samarbete med enheten för Svenska ärenden) våren 2009 utrett möjligheten att samarbeta för att åstadkomma en ny svenskspråkig grundläggande barnträdgårdsläroarutbildning (pedagogie kandidat med förskolekompetens). Man har en längre tid diskuterat möjligheterna att finna en permanent lösning för utbildning av barnträdgårdsläroare i södra Finland. De senaste årens prognoser pekar på att

det finns ett omedelbart behov av att starta en hel grundläggande utbildning (pedagogie kandidater med förskolekompetens) i Helsingforsregionen.

För att hitta en permanent lösning reserverade man i statsbudgeten för år 2009 ett anslag på 50 000 euro till Arcada, som i samarbete med Helsingfors universitet förväntades att planera en grundläggande utbildning i Helsingfors. En projektplanerare, PeD, specialläroare Heidi Harju-Luukkainen, anställdes för höstterminen 2009. Harju-Luukkainen har koordinerat planeringsarbetet och gjort det administrativa förberedningsarbetet i samråd med styrgruppen. Som projektplanerarens kontaktperson för beteendevetenskapliga fakulteten vid HU utsågs PeD Jan-Erik Mansikka. Mansikka koordinerade tillsammans med planeraren Solveig Cornér planeringsarbetet inom HU mellan beteendevetenskapliga institutionen och SOKLA (institutionen för läroarutbildning), där den finskspråkiga barnträdgårdsläroarutbildningen ges. Till medlem av planeringsgruppen kallades FD Ellinor Silius-Ahonen från Arcada.

Helsingfors universitets beteendevetenskapliga fakultet utbildar barnträdgårdsläroare (på finska, 100 nybörjarplatser årligen) och specialbarnträdgårdsläroare (75 nybörjarplatser årligen). Årligen antas cirka 20 % av totalt 500 sökande till

barntädgårdslärarytbildningen. Undervisningsministeriet beviljade en ökning av de finskspråkiga nybörjarplatserna från 75 till 120 platser för HU:s specialbarntädgårdslärarytbildning fr.o.m. år 2010.

Styrgruppens arbete

En styrgrupp som arbetade med planeringen och förverkligandet av den planerade grundutbildningen utsågs. Styrgruppen har bestått av representanter från både HU och Arcada (se förordet). Styrgruppen träffades tre gånger under våren (19.5, 27.5 och 10.6.2009), och funderade på hur samarbetet mellan Arcada och HU kunde genomföras inom ramen för en ny svenskspråkig barntädgårdslärarytbildning. Under hösten träffades styrgruppen fyra gånger (26.8, 15.10, 17.11 och 15.12.2009). Dessutom ordnades ett större möte (1.12.2009) för de centrala dagvårdsaktörerna i huvudstadsregionen. Inbjudna till mötet var utbildningsanordnare, dagvårdsansvariga i kommunerna, samt personer med intresse för frågan. I mötet deltog sammanlagt 18 personer.

UTVECKLINGSPLANER FÖR DET NYA SVENSKSPRÅKIGA UTBILDNINGSPROGRAMMET

Den planerade utbildningens yttre struktur följer samma struktur som den finskspråkiga barnträdgårdsläraryt- bildningen vid Helsingfors universitet. Dess övergripande målsättningar är likaså överensstämmande med de linje- dragningar som sammanställts inom barnträdgårdsläraryt- bildningen vid HU. Utöver dessa har vissa kärnområden ansetts viktiga för en finlandssvensk utbildning. Tidspla- nen för den planerade utbildningen har sammanställts i samarbete med institutionen för lärarutbildning och be- teendevetenskapliga institutionen.

Utbildningens yttre struktur

Genom samarbetsförhandlingar mellan Arcada och Hel- singfors universitet har man kommit fram till ett kon- kret förslag om hur man under åren 2011-2013 utbildar 20 svenskspråkiga barnträdgårdslärare och samtidigt etable- rar en bestående svenskspråkig barnträdgårdsläraryt- bildning i Helsingfors. Följande planer har förts vidare till bud- getförhandlingarna vid Helsingfors universitet (23.9.2009) i samarbete med institutionen för lärarutbildning och be- teendevetenskapliga institutionen.

Utbildningen förverkligas som ett samarbetsprojekt. Själva utbildningen är planerad att fördela sig mellan in- stitutionen för lärarutbildning vid HU (småbarnspeda- gogiska studier och studier som ger yrkesfärdigheter för uppgifter inom småbarnsfostran och förskoleundervis- ning), beteendevetenskapliga institutionen vid HU (peda- gogikens grundstudier och metodstudier) och yrkeshög- skolan Arcada (valfria studier) (se figur 3). Utbildningen är genomgående svenskspråkig men förverkligas ändå i nära samarbete med den finskspråkiga barnträdgårdslä- raryt- bildningen. Samtidigt erbjuds möjligheter att utveck- la undervisningen inom vissa kärnområden som anses väsentliga för en svenskspråkig utbildning inom metro- polområdet.

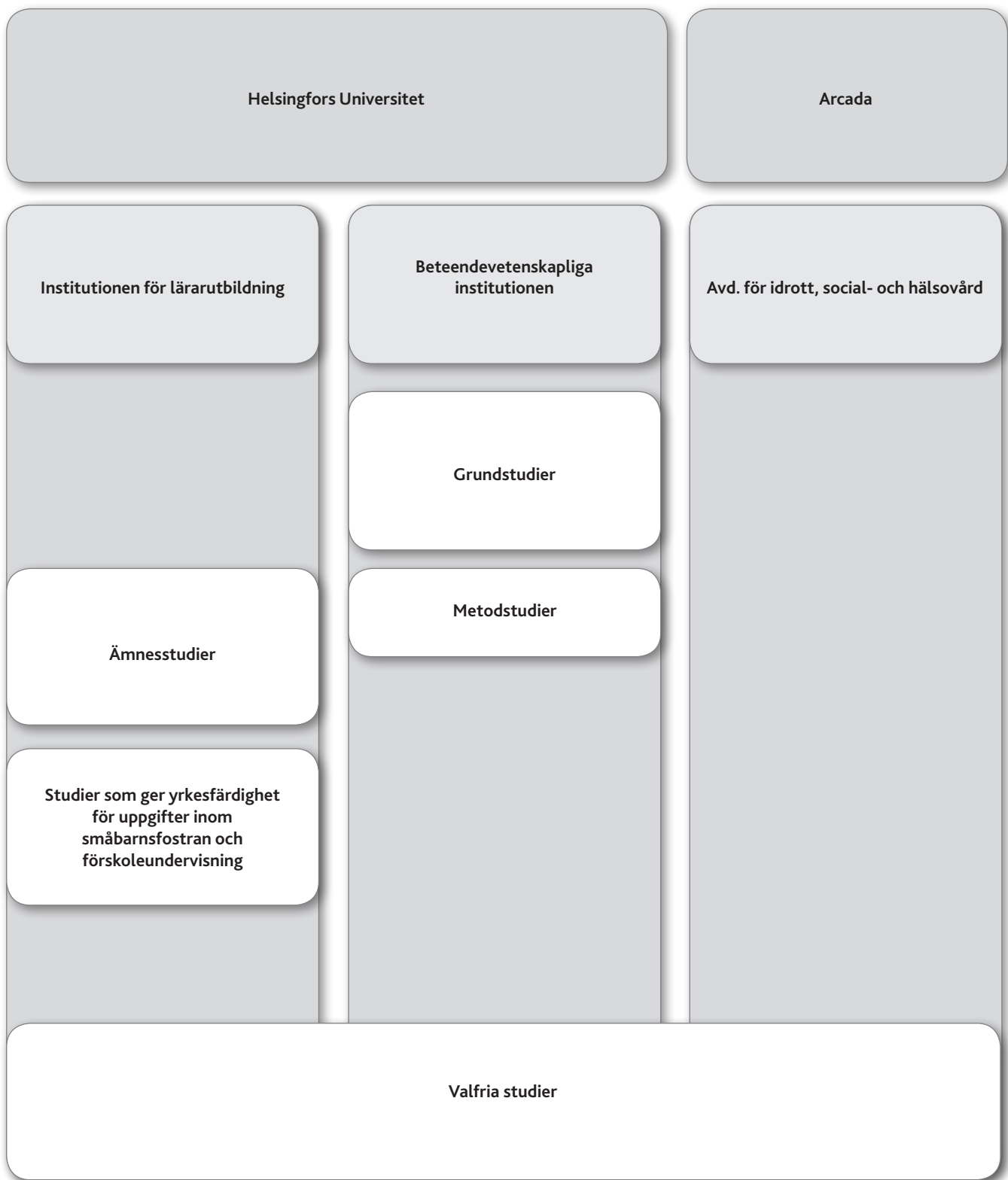
Inriktning och profilering

Dagvården är ett dynamiskt element i ett föränderligt samhälle. Den måste alltid anpassa sig till olika krav och förväntningar i samhället. Föränderligheten återspeglar samhället och tiden inom vilken dagvården existerar. Sam- tidigt som dagvården förändras, ska också utbildningen av barnträdgårdslärare kunna påvisa en motsvarande dyna- misk utveckling. Planeringen och förverkligandet av en barnträdgårdsläraryt- bildning måste grunda sig på en ana- lys av samhällliga behov och ett anteciperande av sam- hällsutvecklingen i stort.

När det gäller huvudstadsregionen, som ett växande metropolområde, finns det sociala omständigheter som direkt avspeglar sig i den dagliga daghemsverksamheten. En handlar om den alltmer ökande två- eller flerspråkig- heten. En annan handlar om förändringar i det kulturella landskapet, med bl.a. det framväxande mångkulturella samhället. Till dessa vill vi ännu tillägga behovet att be- тона estetisk och social kreativitet i utbildningen av barn- trädgårdslärare. Dessa tre områden anser vi vara viktiga profileringsaspekter i den planerade svenskspråkiga barn- trädgårdsläraryt- bildningen.

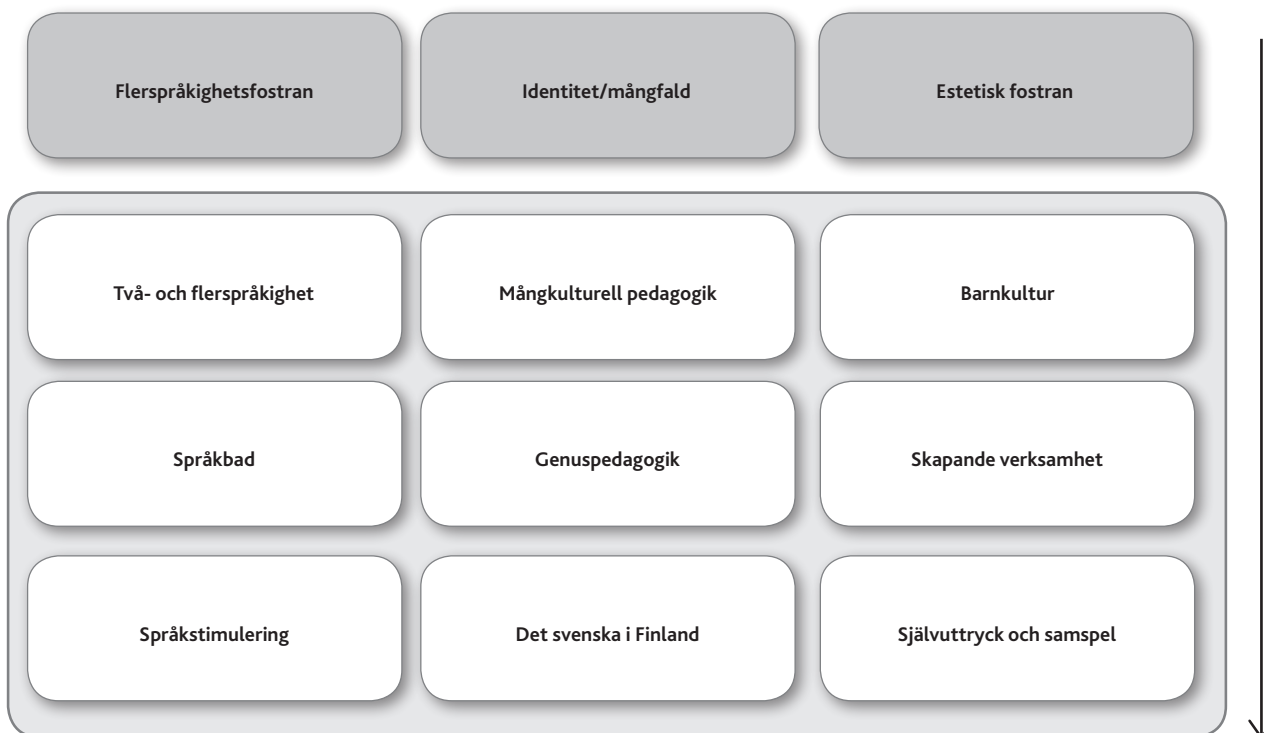
När man beaktar särdragen i huvudstadsregionens lev- nadsmiljö, med sin språkliga och kulturella mångfald, så framstår därför följande temaområden särskilt relevanta:

- att stärka modersmålet som kommunikationsverktyg och i dess identitetsskapande roll
- att erbjuda olika möjligheter för flerspråkighetsfost- ran
- att skapa utrymme för en interkulturell pedagogik som ökar förståelsen för kulturell mångfald i regio- nen och ett mångkulturellt samhälle
- att genom en medveten genuspedagogik öka jäm- ställdhet i daghemmen och på sikt i samhället
- att betona kreativa och sociala uttrycksformer samt lekens och nyfikenhetens inneboende potential.

Figur 3. Utbildningen yttre struktur.

Figur 4. Utbildningens kärnområden.

I det planerade svenska utbildningsprogrammet ser vi flerspråkighetsfostran, estetisk fostran och identitet/mångfald som viktiga övergripande kärnområden (se figur 4).

Flerspråkighetsfostran relaterar till två- och flerspråkighet, språkbad och språkstimulering. Identitet/mångfald innefattar mångkulturell pedagogik, genuspedagogik och frågeställningar kring kulturell gemenskap. Estetisk fostran relaterar till barnkultur, skapande verksamhet, självuttryck och samspel.

Två- och flerspråkighet som kärnområde

Språkprofilen på ett område påverkar pedagogiken som används på fältet. Av de svenskspråkiga personerna i Finland som är över 50 år, och som utgör över 40 % av hela finlandssvenska befolkningen, har de allra flesta en enspråkigt svensk familjebakgrund. En övervägande andel av dessa har vuxit upp på svenskspråkiga orter (Folktinget 2007: 33). Bland dagens unga är situationen annorlunda. På denna punkt har förändringarna varit stora de senaste årtiondena.

Den mest tydliga trenden i Finland under de senaste åren är den ökade tvåspråkigheten. Det är inte bara antalet tvåspråkiga familjer som ökat, utan det språkliga beteendet inom dessa familjer har blivit allt jämnare fördelat mellan de båda språken. Samtidigt visar statistiken att allt

fler registrerar sina barn som svenskspråkiga, och intresset för svensk skola har stadigt ökat. Elevkullarna i de svenska skolorna är idag större än på över 30 år (Folktinget 2007, 5). Enligt utbildningsstyrelsens årliga statistik har elevtillskottet, skillnaden mellan eleverna i årskurs 1 och antalet 7-åringar som är svenskspråkiga, under de senaste fem åren (2002-2007) varit mellan 210 och 350 elever (eller 6 - 12 procent av årsklassen) per år (Kumpulainen 2009:166). Detta betyder att en del (6-12 %) av barnen som är finskspråkiga väljer svenskspråkig skola och daghem. År 1998 kom 4,9 % av eleverna från finskspråkiga hem och 2,1 % av eleverna från hem där man talar annat modersmål än finska och svenska. 39,4 % av eleverna kom från tvåspråkiga hem, där det talades finska och svenska (Oker-Blom et al. 2001).

Språkbad är ett frivilligt undervisningsprogram som har tillämpats i Finland redan i över 20 år, med ständigt växande intresse. Tidigt fullständigt svenskspråkigt språkbad ordnas i 11 tvåspråkiga kommuner, av vilka största delen befinner sig i metropolområdet (Borgå, Sibbo, Vanda, Helsingfors, Esbo, Grankulla, Kyrkslätt, Åbo, Vasa, Jakobstad och Karleby). Språkbad är betydelsefullt både för den enskilda individen och i ett samhällsligt perspektiv. För samhället är barnen i språkbad en framtida resurs, eftersom det på ett naturligt sätt fostrar barnen till flerspråkighet. Språkkunniga individer visar öppenhet mot främmande kulturer och språk, och ökar solidariteten i vårt allt mer globaliserade samhälle (Harju-Luukkainen 2007: 237). Målet med språkbadet är att eleverna i språkbadsspråket

ska nå en funktionell färdighet både i tal och i skrift, samtidigt som förstaspråket utvecklas. Samtidigt som barnen tillägnar sig ett fungerande andraspråk och kulturkännedom, så utvecklas också barnens förstaspråk och de får ta del av sin egen kultur. Språkbadsbarn når en funktionell tvåspråkighet i mycket tidigt skede. Språkbadspersonalen behöver kännedom i två- och flerspråkighetsdidaktik samt språkbadsdidaktik.

Den förändring som ägt rum i finlandssvenskarnas språkprofil ger också ökad betydelse för språkstimulering dvs. aktiviteter och åtgärder för att stärka modersmålet. Under de tidiga åren bygger barnet grunden för allt framtida lärande, även det språkliga. När behovet för att stärka det svenska språket är större än någonsin tidigare, finns det skäl att lyfta fram språkstimulering som ett viktigt kunskapsområde i utbildningen och som ett praktiskt pedagogiskt område. Om studerande själva ser sig som språkrör för att stärka det svenska språket i huvudstadsregionen kan de därmed på sikt skapa förutsättningar för Finlands tvåspråkighet. Genom att involvera familjerna i en fostringsgemenskap kommer språkstärkande tekniker att få ännu större fotfäste i barnens vardag.

Flerspråkighetsfostran som kärnområde ger sådana kunskaper i flerspråkighet som behövs i barnträdgårdsläraryrket i ett flerspråkigt samhälle. Studierna ger insikter i barns språkliga utveckling och i teorierna om språkutveckling. Studierna behandlar även språkplanering ur samhällsperspektiv, men också hur man integrerar språk och undervisning.

Identitet och mångfald som kärnområde

I nära anslutning till den föränderliga språkprofilen kan man också skönja märkbara förändringar i det kulturella landskapet. Man kan säga att frågan om den kulturella identitetens och mångfaldens betydelse är alltmer närvarande. Prognoserna för Finlands del visar att det finländska samhället under de kommande åren får en ökad invandring som en följd av den sociala rörlighet och migration som präglar hela EU-området. I Helsingfors bodde år 2008 ca 55 000 personer med annat modersmål än finska eller svenska. Dessa utgjorde närmare 30 % av hela invandrarbefolkningen i landet. Siffran för Helsingfors, Esbo och Vanda sammantaget är ca 50 %. Idag har ungefär var tionde elev i skolorna i Helsingfors invandrarbakgrund. Visserligen lär sig en stor del av invandrarfamiljerna majoritetsspråket, dvs. finska, men den mångkulturella verkligheten börjar göra sig tydligt kännbar även i de svenskpråkiga daghemmen och skolorna.

Det bör också poängteras att det finns många politiska initiativ till att försöka öka integrationen av invandrare på svenska i det finländska samhället i stort. Detta kommer att avspeglats i daghemmens och skolornas verksamhet.

Det är också viktigt att betona att det mångkulturella inte ska begränsas till etnicitet och hudfärg. Det genomkorsar vår livsvärld i språk, genus, samhällsklass och kulturell mångfald. En mångkulturell pedagogik reflekterar kring hur olika maktordningar avspeglar sig i vårt sätt att bemöta olika kulturella företeelser. En mångkulturell pedagogik är också känslig för olika typer av generaliseringar som ligger till grund för interaktion och samspel.

För att förverkliga ett nytänkande, som proaktivt går in för att skapa ett bättre och mera jämlikt samhälle, är medvetenhet om makt- och genusproblematik av stor betydelse. I det mångkulturella samhället blir det särskilt viktigt att relatera till det egna kulturarvet men på ett sätt som inte exkluderar andra perspektiv och kulturella uttryck. Det gäller alltså att kunna växa sig stark i den egna jordmånen och samtidigt låta sig berikas av andra perspektiv.

Kärnområdet kring identitet/mångfald har sina centrala utgångspunkter i det framväxande mångkulturella samhället. Utbildningen ger färdigheter att identifiera, stöda, inspirera och följa upp läroprocesser där sociala och kulturella villkor beaktas. Till satsningen på det interkulturella och på handledningsfärdigheter inför språklig mångfald hör en öppenhet inför olikheter och en uppskattning av mångfald.

Estetisk fostran som kärnområde

Det är viktigt att se daghemsmiljön som en lärarena och social mötesplats för barn (Strandell 1994) vilket ställer specifika kompetenskrav på förståelse för platsens pedagogik (se Løvlie 2007), iscensättning av lärmiljöer och interaktion. En kontextuell orientering innebär för yrkesutövaren att se barns meningsskapande i relation till ett sammanhang (Hujala 2002). Sheridan (2007) betonar de komplexa sambanden mellan fyra dimensioner i sin undersökning av kvalitet i dagvården; samhället, barnet som subjekt, läraren och lärokontexten, där barns delaktighet ställs i fokus. Barns eget uttryck, liksom lärarnas förmåga att interagera nyanserat, behöver förenas på en gemensam arena.

Yrkesutövningen kräver en vuxenkompetens där vilja, känslor, värderingar och engagemang ingår (Lindahl 1998). Ömsesidiga script som föds genom att vuxna tar tillvara barns fantasi och egna ord (Riihelä, 1996), är ett av de konkreta exemplen. Att öva upp förmågan till inlevelseförmåga, fantasi och känslointelligens är således viktiga ingredienser också i den planerade utbildningen. Detta tål att betonas då sparåtgärder drabbat skapande och praktiska ämnen i skolan. Strävan efter att göra barnpedagogik mera "skolmässig" istället för en strävan efter en djupare syn på läroprocesser, motverkar sitt syfte, något som t.ex. Bodrova (2008) undersökt.

Vi vill därför betona att språk är kommunikation och

det är det som bygger upp det individuella växandet och det sociala livet (Pramling Samuelsson & Sheridan 2006). Det handlar inte enbart om ord, även estetisk verksamhet erbjuder kommunikation i lek och skapande verksamhet. Ett förverkligande av identitetsfostran innebär att barn behöver utforska sin omvärld. Att utforska genom att pröva olika slag av konstnärliga uttrycksformer gagnar utvecklingen till hela människor. Det är i leken som barnen utvecklar det symboliska tänkandet och den sociala kreativiteten (Vygotskij 1995).

Inom estetisk fostran ser vi på barnkultur som ett vitt begrepp. Utöver den verksamhet som sker i daghemmen blir ett samarbete med kulturaktörer i regionen betydelsefullt för satsningen på det svenska i Finland. Teaterbesök, konserter, besök på utställningar, bibliotek, museer och deltagande i verkstäder vid kulturcentra blir likaså viktiga ingredienser i ett pedagogiskt helhetsarbete.

Som helhet betonar utbildningen demokrati och rättvisa samt samhällelig, kulturell och utbildningsmässig jämlikhet. Under utbildningsprocessen strävar man efter att knyta ihop studerandes personliga tillväxt samt utbildarens och förskolepedagogikens samhällliga och kulturella uppdrag. Miljöfostran som hållbar utveckling i sin ekologiska, sociala och pedagogiska betydelse har i arbete med barn många tillämpningsmöjligheter. Lärarrollen betraktas som ett etiskt yrke. Studerandes tillväxt till lärarrollen stöds under hela utbildningen och ett livslångt lärande betonas.

Utbildningens inre struktur

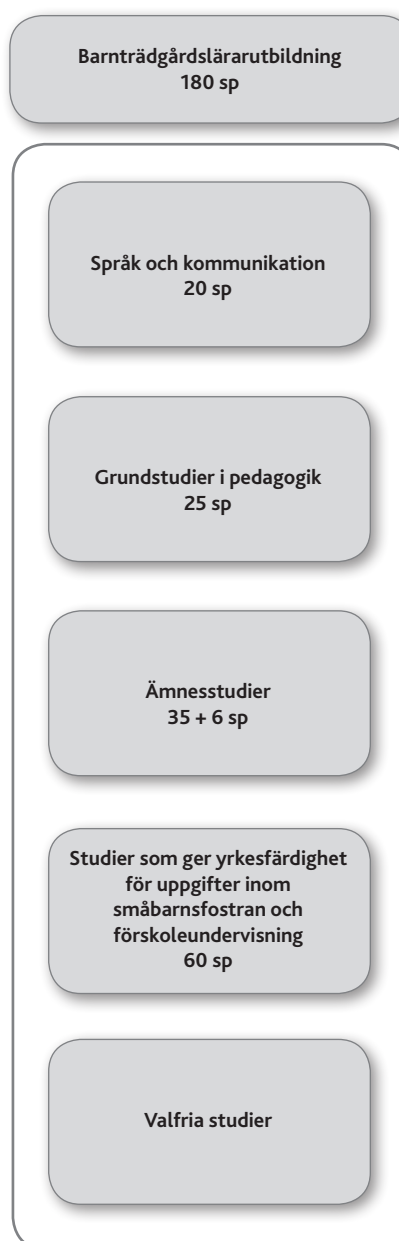
Pedagogie kandidatexamen är en lägre högskoleexamen, som ger behörighet att arbeta som barnträdgårdslärare samt behörighet till olika uppgifter som kräver barnpedagogisk expertis. I barnträdgårdslärarytbildningen ingår obligatoriska biämnesstudier som består av småbarnsdidaktik, småbarnspedagogikens psykologiska och sociala perspektiv, förskolepedagogik och nybörjarundervisning. Det är även möjligt att avlägga magisterexamen med barnpedagogik som huvudämne.

De som studerar vid enheten avlägger pedagogie kandidatexamen. Utbildningen är treårig. Studeranden som har avlagt PeK-examen är sakkunniga inom barnpedagogikens område. Utbildningen ger behörighet att arbeta både som barnträdgårdslärare inom barndagvården och som sakkunnig inom andra tjänster inom offentlig sektor där det krävs lämplig högskole-examen.

Huvudämnesstudierna (se figur 5) består av grundstudier (25 studiepoäng) och ämnesstudier (35 + 6 studiepoäng). Grundstudierna är delvis gemensamma med studerande som studerar allmän eller vuxenpedagogik. Ämnesstudierna består av studier inom barnpedagogik samt forskningsmetodik och seminariearbete. Till des-

sa hör även en kandidatavhandling och seminarier som stöder forskningsprocessen. Inom studier som ger yrkesfärdigheter för uppgifter inom småbarnsfostran och förskoleundervisningen avläggs 60 studiepoäng. Studierna består av mångvetenskapliga studiehelheter i didaktisk ämne-teori med inriktning i barnpedagogik. Dessutom ingår handledd praktik i studierna. Under praktikperioderna får studerandena omsätta sina kunskaper i daghem och förskolor under handledning.

Till kandidatexamen hör, vid sidan om ämnesstudierna, orienterande studier, språkstudier, studier i informations- och kommunikationsteknik samt en biämneshelhet. För att man ska kunna uppnå tillräckligt många studiepoäng kan valfria studier ingå i kandidatexamen. Biämnesstudier och valfria studier kan avläggas också vid yrkeshögskolan Arcada.

Figur 5. Utbildningens inre struktur.

Tidsplan för utbildningens förverkligande

I budgetförhandlingarna 2009 vid Helsingfors universitet lämnade man in en plan där verksamheten för det svenskspråkiga utbildningsprogrammet har följande övergripande ramar för åren 2010-2013. Förverkligandet av målsättningarna koordineras av en heltidsanställd amanuens som anställs fr.o.m. 1.2.2010 vid HU.

År 2010

- skapa samarbetsavtal mellan olika verksamhetsparter (projektansvariga och daghemmen för fältverksamhet)
- organisera ett planeringsseminarium på bred basis samt höra experter (bl.a. representanter för den kommunala dagvården)
- utarbeta examensfordringar och undervisningsprogram
- arrangera praktiska studier: att få svenskspråkiga daghem delaktiga i fältskolnätverket och utbilda praktikhandledare
- organisera studentrekrytering (rekryteringsgrunder, informering, verkställa rekrytering)
- rekrytera lärare: en svenskspråkig universitetslektor till institutionen för lärarutbildning och en svenskspråkig universitetslektor till beteendevetenskapliga institutionen samt timplärare
- utvidga utbildningen till en permanent grundverksamhet i samarbete med samarbetsparterna
- dessutom tillkommer utgifter för att marknadsföra utbildningen, mötesutgifter, seminariearrangemang samt utbildningen av handledare till fältdaghemmen.

År 2011

- utbildningen påbörjas i januari 2011
- det behövs två svenskspråkiga universitetslektorer (en till institutionen för lärarutbildning och en till beteendevetenskapliga institutionen) samt pengar för timplärare och övriga utgifter
- planeraren ansvarar för utbildningens administration och är projektets administrativa stödperson. Planeraren ansvarar dessutom för den fortsatta planeringen av verksamheten
- år 2011 behövs två universitetslektorer, en planerare och timplärarpengar. Utrymmeskostnader uppkommer från ett års undervisning för en studerandegrupp samt hyror för två arbetsrum.

År 2012

- utbildningen fortsätter
- verksamheten utvidgas och en annan grupp inleder sina studier i januari 2012
- År 2012 behövs de resurser som nämndes år 2011. Anslag behövs ytterligare för arvoden till praktikhandledarverksamheten.

År 2013

- den första gruppen utexamineras
- projektet utvärderas och implementeras som en del av den normala verksamheten.

SAMARBETET OCH FRAMTIDA UTMANINGAR

Under projektets gång har samarbete ägt rum på olika nivåer. Vi ska i detta avslutande kapitel ge en överblick av samarbetets betydelse. En viktig bakgrundsfaktor i den planerade utbildningen har varit högskolornas samarbetsorgan i huvudstadsregionen, den s.k. Helsingforsalliansen. Alliansen har bl.a. i sin verksamhet under 2009 prioriterat barnträdgårdsläro-utbildningen och alliansens styrgrupp har uttryckt sitt stöd för planeringsgruppens arbete. I det första avsnittet beskrivs Helsingforsalliansens bakgrund, organisation och syfte närmare. I det andra avsnittet beskrivs olika möjligheter för samarbete inom ramen för den planerade utbildningen mellan HU och Arcada. I det sista avsnittet vänds blicken mot framtiden.

Helsingforsalliansen - högskolesamarbetets bakgrund och organisation

Helsingforsalliansen har sin bakgrund i det svenskspråkiga högskolesamarbetet, som sedan 2003 pågått mellan de största svensk- och tvåspråkiga högskolorna i Helsingfors. Avtalet om en strategisk allians mellan Helsingfors universitet, Hanken och Arcada ingicks i april 2008 med stöd av den rekommendation som ingick i Samordningsdelegations utredning om utvecklingsbehoven inom den svenskspråkiga högskoleutbildningen (2008).

I januari 2009 utnämndes en styrgrupp att leda Helsingforsalliansens arbete. Styrgruppen består av rektorerna för högskolorna samt tre externa medlemmar. Styrgruppens sammansättning är följande:

- Rektor Thomas Wilhelmsson, Helsingfors universitet
- Rektor Henrik Hägglund, Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet
- Rektor Marianne Stenius, Hanken
- Rektor Henrik Wolff, Arcada

- Rektor Gunborg Gayer, Helsingfors stads svenska arbetarinstitut
- VD Sixten Korkman, Näringslivets forskningsinstitut ETLA
- Direktör Per-Edvin Persson, Heureka, ordförande för Helsingforsalliansen

Som sekreterare för styrgruppen och koordinator fungerar Eeva-Liisa Bastman. Helsingforsalliansens sekretariat finns på Hanken.

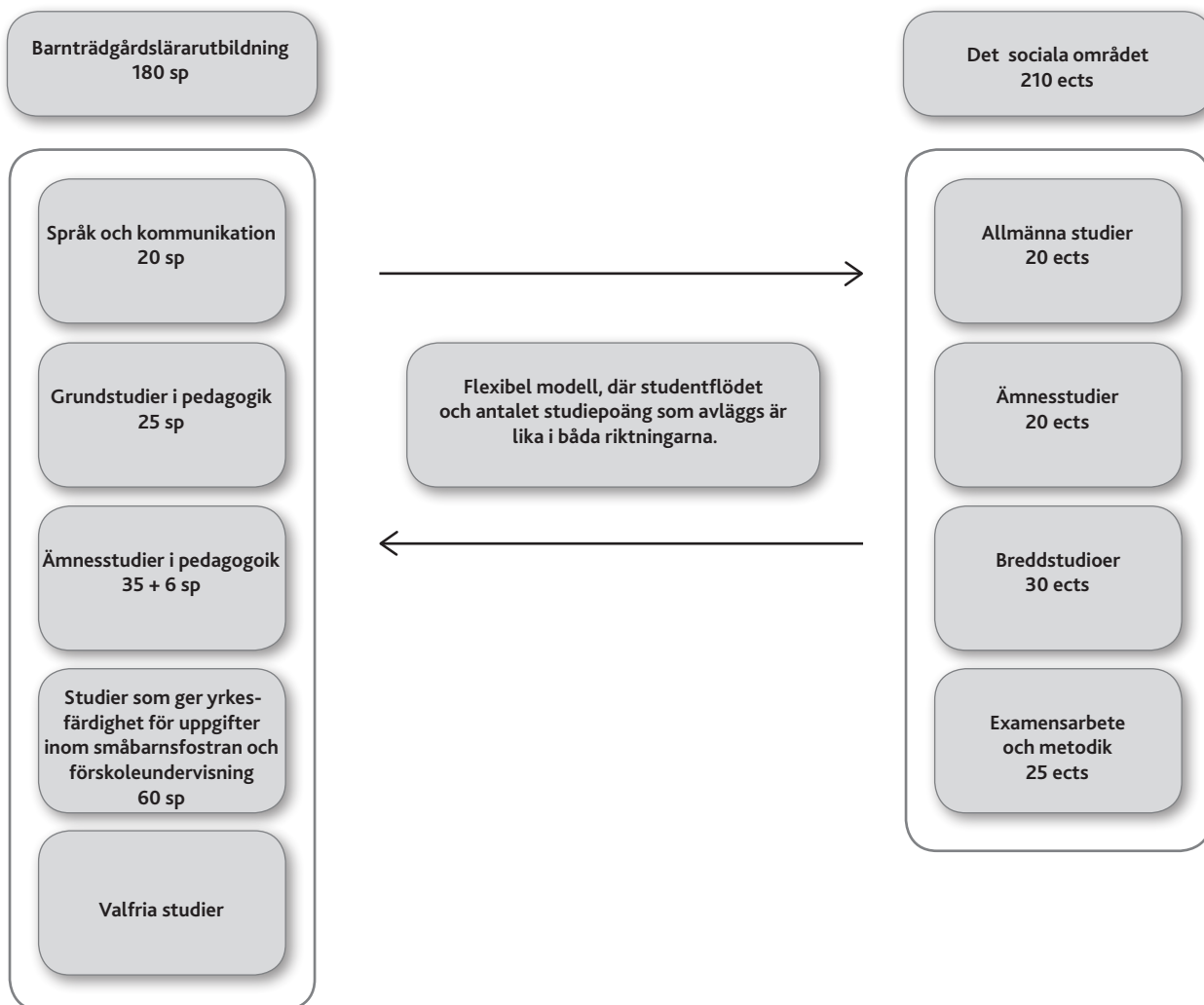
Medlemshögskolorna har utsett kontaktpersoner med uppgift att fungera som kontaktlänk mellan högskolan och sekretariatet. Kontaktpersonerna är:

- Solveig Cornér, Helsingfors universitet
- Rita Wickholm, Svenska social- och kommunalhögskolan vid Helsingfors universitet
- Helena Strandell, Hanken
- Jan-Erik Krusberg, Arcada.

Syftet med Helsingforsalliansen

Helsingforsalliansens grundläggande uppgift är att trygga tillgången till en mångsidig och god högskoleutbildning på svenska i Helsingfors, samt att bära sitt regionala ansvar för tryggandet av tvåspråkigheten i landet. Styrgruppen för Helsingforsalliansen anser att en stark svenskspråkig högskoleutbildning i Helsingfors är av betydelse för tvåspråkigheten även i ett nationellt perspektiv.

Tack vare högskolornas nära samarbete har man lyckats öka utbudet av svenskspråkig utbildning i regionen. Inom ramen för Helsingforsalliansen utvecklar och fördjupar högskolorna sitt strategiska samarbete, i synnerhet i frågor där det svenska språket är av betydelse. Genom sin strategiska styrgrupp och sina kopplingar till det omgivande samhället vill Helsingforsalliansen se högskoleutbildning-

Figur 6. Samarbetsfördelning mellan Helsingfors universitet och Arcada.

en i Helsingfors ur ett bredare perspektiv, och i förhållande till samhällets behov.

Samarbetsplan mellan Arcada och Helsingfors universitet – planering av studentutbyte

Under planeringsarbetet har man ända från början utgått från att utbildningsprogrammet inte bara planeras utan också förverkligas i samarbete mellan Arcada och Helsingfors universitet. Ett samarbete i form av studentutbyte har diskuterats på konkret nivå. Möjligheten till studentutbyte är synnerligen viktig med tanke på utbildningsprogrammets svenskspråkiga profilering.

Samarbetet möjliggör en större mångfald av läromiljöer och en bredare förankring i den svenska kulturella gemenskapen i huvudstadsregionen. Utbytet erbjuder också goda möjligheter för studenterna att erhålla en mångsidig och högklassig kunskapsbas. Dessutom vill man framhålla att samarbetet skapar goda utvecklingsmöjligheter för både

den planerade barntädgårdsläroarutbildningen och för ett vidare samarbete mellan berörda utbildningsinstitutioner. En social rörlighet över institutionsgränserna, för studenter och lärare, är i linje med övergripande strategier vid Arcada och Helsingfors universitet.

Målsättningarna med samarbetet, när det gäller utbytet av studerande, är att

- säkerställa att en största möjliga andel av studierna i det planerade barntädgårdsläroarutbildningen kan genomföras och avläggas på svenska
- skapa förutsättningar för att profilera studieprogrammet till den svenskspråkiga kulturen i huvudstadsregionen
- skapa möjligheter att avlägga studier och helheter utöver det som erbjuds inom de egna utbildningsprogrammen vid Helsingfors universitet och Arcada
- utreda möjligheten för studerande vid Arcada att avlägga studier vid HU inom ramen för den svenskspråkiga barntädgårdsläroarutbildningen.

Utgående från samarbetsdiskussionerna kommer studerande vid Helsingfors universitet att kunna avlägga studier vid yrkeshögskolan Arcada. Följande studiehelheter har lyfts fram som möjliga alternativ:

- Handikapp i samhället (25 sp.)
- Leadership and management (10 sp.)
- Krisarbete (10 sp.)

Enligt planerna kommer studerande vid Arcada att kunna avlägga motsvarande antal studiepoäng vid Helsingfors universitet (inom ramen för den svenskspråkiga barnträdgårdsläraryrkesutbildningen) som studerande vid Helsingfors universitet avlägger vid Arcada. Vilka kurser och helheter som Helsingfors universitet erbjuder åt studerande vid Arcada är ännu under planering. Men vi vill i detta skede lyfta fram att det handlar om planeringen av en flexibel modell (figur 6) för studentutbyte där man utgår från att studentflödet mellan Arcada och Helsingfors universitet är lika stort i båda riktningarna. Det betyder i praktiken lika stora kostnader för båda samarbetsparterna. Den slutliga formen av studentutbytet planeras i samarbetsförhandlingarna mellan Arcada och Helsingfors universitet under 2010.

Mål för samarbete i framtiden

Det är vårt gemensamma mål att råda bot på den svåra personalbristen inom dagvården i huvudstadsregionen. Det är också vårt mål att höja barndagvårdens status och attraktivitet i denna region. Vi anser att alla barn har rätt till en bra dagvård. Detta kräver, i sin tur, utbildad personal med både kunskap och engagemang. Genom att satsa på en brett upplagd svenskspråkig barnträdgårdsläraryrkesutbildning kan vi skapa förutsättningar för en kvalitativ dagvård på svenska. För att utbilda nya barnträdgårdslärare och samtidigt lyckas behålla pedagogerna kvar på fältet behövs det en gemensam vilja att göra dagvården till framtidens arbetsplats. Detta kräver systematiskt kvalitetsarbete, evaluering och projekt – och framför allt, samarbete. Under projektets gång har följande punkter identifierats som viktiga målsättningar för framtidens samarbete:

- utbilda flera barnträdgårdslärare och utveckla en permanent utbildning i södra Finland
- ordna årliga samarbetsmöten med utbildningsanordnare, dagvårdsansvariga och personer med intresse för frågan
- följa med den existerande situationen inom dagvården
- arbeta kring studentrekrytering och höja utbildningens attraktivitet
- göra en öppen och genomskinlig planering av utbildningshelheterna

- möjliggöra flexibel studiegång för både socionomsstuderande och barnträdgårdslärare
- utnyttja de finlandssvenska lärarresurserna (bl.a. personalen) och garantera en svenskspråkig barnträdgårdsläraryrkesutbildning
- planera och genomföra framtida utbildningsprojekt som överskrider institutionella gränser.

Syftet med planeringsarbetet har varit att råda bot på den akuta personalbrist som existerar i huvudstadsregionen. Att öka samarbetet mellan utbildningsarrangörer för daghemspersonal är väsentligt när man strävar efter allfinlandssvensk delaktighet. I detta nu utbildas redan barnträdgårdslärare vid Åbo Akademi i Jakobstad som har utlokaliserad verksamhet i Helsingfors, samt socionomer med barnträdgårdsläraryrkesutbildning vid Arcada i Helsingfors. Omsorg om barnen i regionen har fungerat som en drivkraft i planeringsarbetet.

KÄLLOR

- BODROVA, E. 2008. Make-believe play versus academic skills: a Vygotskian approach to today's dilemma of early childhood education. I: *European Early Childhood Education Research Journal*. Volume 16, Nr. 3. Routledge: Taylor & Francis Group.
- FOLKTINGET. 2007. Finlandssvenskarna 2005 – en statistisk rapport. Finlandssvensk rapport nr 43. Helsingfors: Universitetstrycket.
- GRIMLUND, A. 2008. Barn i Europa – forum för erfarenhetsutbyte och mångfald. Nr 15.
- HARJU-LUUKKAINEN, H. 2007. Kielikylpydidaktiikkaa kehittämässä, 3-6-vuotiaiden kielikylpylasten kielellinen kehitys ja kielikylpydidaktiikan kehittäminen päiväkodissa. Väitöskirja. Åbo: Åbo Akademi.
- HUJALA, E. 2002. The Curriculum for Early Learning in the Context of Society. I: *International Journal of Early Years Education*. Vol. 10.
- KUMPULAINEN, T, red. 2008. Kvantitativa indikatorer för utbildningen 2008. Helsingfors: Utbildningsstyrelsen.
- KUMPULAINEN, T, red. 2009. Kvalitativa indikatorer för utbildningen 2009. Helsingfors: Utbildningsstyrelsen.
- LINDAHL, M. 1998. *Lärande småbarn*. Lund: Studentlitteratur.
- LØVLIE, L. 2007. The pedagogy of Place. I: *Nordisk Pedagogik*. 1/2007. s. 32-37.
- OAJ. 2008. Alla barn har rätt till högklassig barnpedagogik.
- OKER-BLOM, G; Geber, E & Backman, H. 2001. Språklig mångfald i skolan. Språkbakgrund och muntlig språkkompetens i de svenska lågstadieskolorna i Finland. Helsingfors: Utbildningsstyrelsen.
- PRAMLING SAMUELSSON, I & Sheridan, S. 2006. *Lärandets grogrund*. Lund: Studentlitteratur.
- RIIHELÄ, M. 1996. How do we deal with children's questions? Semantic aspects of encounter between children and professionals In child institutions. Helsingfors: Stakes.
- SHERIDAN, S. 2007. Dimensions of pedagogical questions in preschool. I: *International journal of Early Years Education*. Vol. 15, No. 2. pp. 197-217.
- STRANDELL, H. 1994. *Mötesplatser för barn: aktivitetsprofiler och förhandlingskulturer på daghem*. Helsingfors: Gaudeamus.
- SYDKUSTENS LANDSKAPSFÖRBUND r.f. 2009. Sydkustens kartläggning av personalsituationen inom den svenska dagvården i medlemskommunerna hösten 2009.
- SYDKUSTENS LANDSKAPSFÖRBUND r.f. 2008. *Situationen bland svensk dagvårdspersonal i huvudstadsregionen*.
- VARHAISKASVATUS VUOTEEN 2020. 2007. *Varhaiskasvatuksen neuvottelukunnan loppuraportti*. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2007:72.
- VYGOTSKIJ, L.S. 1995. *Fantasi och kreativitet i barndomen*. Göteborg: Daidalos.

ISSN 1456-1867 (TRYCKT)
ISSN 1797-7134 (NÄTVERSION)

ISBN 978-952-5260-30-4 (HFT.)
ISBN 978-952-5260-31-1 (PDF)

www.arcada.fi